

Med Theodor Johansen i Tyskland 1910

Skrevet af lærer Theodor Johansen (f. 1888) på rejsen til Sønderjylland og Tyskland august 1910. Rejsen, der foregik dels med tog, dels med færge og på cykel, var efter alt at dømme hans første udlandsrejse. Johansen var senere lærer i Aarestrup fra 1914 til sin død i 1953.

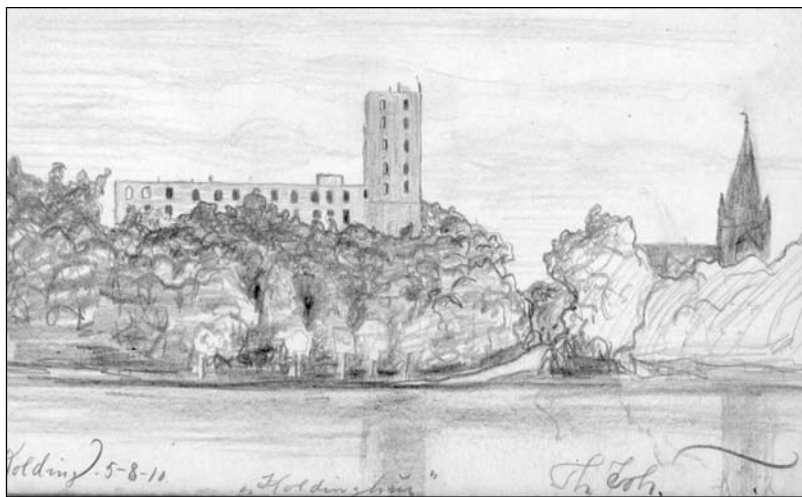

Theodor Johansens tegning af Koldinghus

Rejsen i dag den 5. august 1910 har ikke været videre besværlig, da Duus og jeg kun har cyklet fra stationen og hertil, det vil sige så meget som 200-300 alen.

Skitsen her er det første man ser, når man kommer gennem gården op mod ruinen.

”Så er der blus på lampen i et hus i Kolding, men dog ikke på Koldinghus”. Det er det første vrøvl i dagbogen. Kolding er en ret hyggelig by, hvor man kun ser arbejdsfolk mest ved havnen op gående derfra. Der findes cirka 10-12 boghandlere, der alle søger at æde hverandre, fortalte én af de 12 eller 13, hvoraf jeg besøgte 4 for at få en skitsebog uden linier.

Koldinghus i Johansens streg

Duus, som har fulgt mig fra Fredericia, og jeg har i dag beset det meste af Kolding. Blandt det meste er Koldinghus nævneværdigt. Hele slottet er ikke bygget på én dag, men er opstået gennem tiderne. Hertug Abel lagde grundstenen cirka 1250 til bygningen, og efter denne tid voksede det op til at blive noget majestætisk, da Christian den 4. byggede det ikke mindre end 41 meter høje tårn og dermed var kronen sat på huset.

Lige så langsomt som Koldinghus har været om at blive det det var fra cirka 1630 til 1808, da spanierne af vanvare sat ild i krudtet i krudtkælderen i den sydlige fløj, lige så langsomt vil det sikkert gå, inden tiden fuldstændig kan jævne dette kolossale bygningsværk, thi man værner stadig den tilskadekomne bygning, der dog er vor stolteste ruin, i alle tilfælde for en jøde. I den nordre fløj findes et oldnordisk museum. Under dette vagtstuen, hvor ilden opstod i 1808. Tæt ved siden af vin- og proviantkælderen. Gennem denne sidste fører en stentrappe ned til et større fængsel, hvor blandt andre Skipper Clement har siddet fangen 22 alen under jorden. I den vestlige fløj fandtes riddersalen, og i en lille stue ved siden af denne døde Christian den 3. Murene på Koldinghus er cirka 4 alen tykke. På toppen af tårnet står den sidste kæmpe på Koldinghus. Han hedder Herkules. Hans tre kammerater, der stod på de tre an-

dre hjørner af det firkantede tårn, er for længst styrtet ned og knust på grund af kampesten efter det dybe fald. Fra nordsiden af søen tager ruinen sig flottest ud.

Klokken er 11, og i morgen ved denne tid skal vi være i Sønderborg.

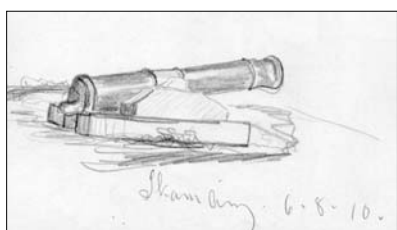
6. august, skreven i Sønderborg

Støtten på Skamlingsbanken

Fra Kolding 7½ morgen til Skamlingsbanken. God landevej og smukke partier ved Dalby mølle, der ligger i en lille dal omkranset med skov. Landevejen går på skrænten gennem skoven. Over Agtrup til Skamlingsbanken.

Støtten er værd at se tillige med alle de mindesmærker om Grundtvig, Hjort Lorentsen og mange sønderjyders navne ser man rundt om på de mange mindesmærker.

Kanon på Skamlingsbanken

Nær ved støtten en bastion med 3 små kanoner. Talerstolen er opstillet af store stene og skrænten hæver sig amfiteatrisk op fra denne. God udsigt er der fra støtten, der blev sprængt af prøjserne 21. marts 1864, men da danske bønder gemte stene, blev støtten atter rejst i maj 1866. Der er i alt 25 sten i den.

Talerstolen på Skamlingsbanken

Fra Skamlingsbanken gik turen over Vejstrup, hvor vi besøgte gartner Ole Knudsen og beså hans storartede gartneri. Samtidig blev vi øjenvidner til en stor brand. Denne forsinkede os en del og opholdet i Vejstrup varede i 2½ time, så vi spiste til middag der, og før vi tog af sted fik vi æbler og mad i rygsækken samt et brev, som vi skulle bringe til Ole Knudsens svoger på Dybbøl mejeri. Han skal i fragt tage godt imod os. Nu får vi se, om han gør det, thi jeg er i Sønderborg foreløbig.

Fra Vejstrup til grænsen 5 minutters kørsel. Det gik yderst led med at komme over denne. Ole Knudsen fulgte os til denne for at få os godt over, og det kom vi på grund af at vi kun så en med hvide og sorte skråbælter malet pæl bærende den tyske ørn, men ellers ikke nogen levende mennesker. En civil klædt dansk gendarm fulgte med os til Christiansfeld. På den anden side grænsen så vi den tyske grænsestation til cirka 35.000 Mark.

I Christiansfeld fik vi 80 kroner vekslede hos en stor købmand og fik 90 Mark i sorte sedler. Beså Hernhuterstiftelsen og blev vist rundt af en søster. Så bedestuen og kirken, der er bygget 1773. Kirkegården lidt øst for søsterhuset er meget ejendommelig, idet der ligger en flad sten på hver grav. Kirkegården er et vandret plan uden blomster og græs, men omgivet af høje skyggefulde træer.

Knivbjerg

Cykelturen fra Christiansfeld til Aabenraa gik udmærket, når undtages, at min kæde sprang af og rev 5 eger af baghjulet. Knivbjerg kan man ikke cykle forbi uden at se det store Denkmal, som tyskerne der har rejst. Man vil holde tyske møder der ligesom vi danske gør på Skamlingsbanken, men det vil ikke lykkes dem. Monumentet er kolossalt og det ligner Bismarck. Han står der også med sit sværd på en cirka 6-7-8 alen. Han er naturligvis i overnaturlig størrelse, meget større end Niels Ebbesen i Randers. Monumentet giver en lille følelse af tysk militarisme.

Krigergrav i Sønderborg

Sejlede fra Aabenraa til Sønderborg fra 7 til 10 aften. Da vi kom hertil, var det første vi mærkede til de tyske marinere, der gik på gaden i hundredvis for at sværme med deres "braut", som en af dem fortalte os i dag. Fandt snart "Colosseum", hvor vi har boet i nat og haft det storartet. Den tyske mariner, som vi i dag har talt med, fortalte os meget, men på tysk, så vi fik lejlighed til at bruge vore tyske kundskaber, der lige kunne slå til. Der ligger 7 krigsskibe her: Pommern, Danzig, Drache, Schwaben, Prinz Heinrich – kan ikke huske flere. Stikker lige hovedet ud af vinduet, og 4 tyske marinere passerer. Var oppe at se den danske krigergrav, hvor faldne danske fra 49-50-51 ligger begravet. De blev lagt i lag med kalk imellem. De er vist fra Dybbøl. På stenen ses inskription på godt dansk: "Denne sten satte det danske folk over trofaste sønner, døde for fædrelandet i årene 49-50-51. Guds fred være med Eder". Ellers er der mange monumenter på kirkegården tyske. Har set marinestationen og Sønderborg slot, hvor Christian d. 2. sad fangen. Sønderjyderne har hidtil sagt "Godaw" og vi ligeså.

Så går turen efter Eckernförde. Klokken er 11½. Ellers alt vel. Kører videre uden de 5 eger. Går nok – hvis det kan.

Kiel 8. august

Alssund

Minde om to tyske officerer. Fra løbegravene ved Dybbøl samt et relief af Prinz Friederich Karl.

Lyksborg slot

Flensborg kom vi til klokken 6½ aften og blev der om natten på Holsteinisches Haus. Der var godt at være. Talte tysk i over 2 timer og læser efterhånden meget – kan let forstå det. Beså byen om aftenen og tog derfra 7½ morgen.

Efter 1½ mils kørsel stod mit baghjul stille, da det var så skævt som en bjerg-og-dal-karrusel. Ind til cykelsmeden i Munkwolstup og få et nyt hjul med ny dæk. Ny saddehandtag, alt i alt for 19½ Mark. Det ville koste dobbelt så meget i Danmark. Denne smed kunne lidt dansk, hed J. Duus og var meget flink. Det varede cirka 1 time og da min rejsefælle Duus var kørt i forvejen, måtte jeg skynde mig og kørte i farten forbi et østrigsk Denkmal uden at se det. Et dansk på den anden side af vejen så jeg. Det var ved Oversø.

Har været alt for optaget og intet skrevet siden Sønderborg. Den 7. august gik vi fra Sønderborg og beså en hel del mindesmærker over faldne danskere fra 1864. Både tyske og danske mindesmærker. I alt så vi begravelsespladser med 428. I én grav lige ved landevejen var 204 tapre danske begravet i en fællesgrav. Ved Dybbøl eller Düppel, så vi et stort Denkmal til minde om krigen i 1864. Der var 4 relieffer på de 4 vægge, et på hver. Løjtnant Ankers fald.

Forbi Dybbøl mølle og kørte ind til Dybbøl mejeri med brevet. Vi fik to gode kopper kaffe og måtte skyndsomt tage af sted, da der var 1½ mil til Egersund, som vi havde 40 minutter til at køre. Vi nåede også at se skibet gå. Vi kørte altså til Egersund og blev færget over at en ung mand for at nå et andet skib ved Rønshoved for med dette at sejle til Lyksborg. Det nåede vi. Rønshoved ligger lavt ved Flensborgfjorden, men da vi kørte fra højderne ned mod fjorden, så vi de smukkeste partier ved fjorden, som jeg nogensinde har set. I fjorden ligger to skovklædte øer, Okseøerne, med vand omkring. Baggrunden ovre på Sundeved bestod ligeledes af skove. Inderst ved fjorden 2 mil borte Flensborg. Derfra og udefter var fjorden fuld af små sejlere, mest lystsejlere. Det var meget smukt. Sejlede over til Lyksborg og så det smukke slot.

Alteret i Slesvig domkirke

Slesvig nåede vi klokken 12½ og spiste den mest storartede middagsmad i et sømandshjem. Klokken var 1½ og vi gik hen for at se den smukke "Dom". Adgang 50 pfennig. Alteret var stort med 20 grupper fra Kristi historie udskåret i træ. Kirkehvælvingerne, der er smukt dekorerede, hviler på 14 firkantede af munkesten byggede piller. Mange ting er der at se. Frederik d. 1.'s sarkofag ved siden af Kristoforus med Jesusbarnet. Gravmæle for Lyksborgerne. Kristian d. 9.'s broder, fader og bedstefader. Desuden Reventlowernes begravelsesplads. Kirken er smykket med en mængde malerier, dels gamle præster, dels fra Bibelhistorien. Havde en lille diskussion med kirkebetjenten om et gravsted, naturligvis på tysk. Mod nord fandtes der en "Kreuzgang", det er "Svalen", der er en stor firkant, i hvor de gamle munke graverede bibelske billeder på væggene hele længden foruden med romanske portaler.

Fra kirken til kanonmonumentet, bestående af 13-14 kanoner indflettede i hverandre og taget fra franskmændene efter et slag ved Orleans i den fransk-tyske krig. Beså Gottorp slot. Her ligger 1000 mand tyske soldater. Så hertugernes kapel, der nu benyttes af soldaterne. Dette kapel var meget smukt. Stor døbefond af sølv. Gelænder foran alteret af kobber. Over alteret hertugernes pulpitur. Slottet har to stokværk, 27 eller 28 store vinduer i hver. Slottet er nu omordnet efter militærform. Soldaten (husarvæbner), der viste os om, var fra Christiansfeld og talte dansk. Skulle blive i hæren i 10 år.

Fra Slesvig, god udsigt over Slien (die Schlei) gennem Flekkeby til Eckernförde. God landevej med frugttræer. Æbler, pærer, moreller i massevis. Et stykke en smuk allé. Eckernförde ikke meget at se. Et anker fra "Prins Christian" (linieskib) indmuret i en kirkevæg tæt deromkring, hvor vi drak frugtvand.

Fra Eckernförde den fineste landevej jeg endnu har set og meget smukt, skov og vand. ½ mil før Kiel kom vi over Kejsers Wilhelms kanal. Over kanalen findes en stor bro så høj, at de største skibe kan gå under den. Derfor stiger vejen jævnt opad cirka en kvart mil før man når broen, og lige så langt nedad. Broen er flot og standsmæssig. Over porten står W 1894. Tårnet ved hver side af porten så stort, at broen ligner en lille fæstning. Toget går også over denne bro. Derfra ind til Kiel, der har over 100.000 indbyggere.

Altona 8. august aften

Første indtryk af Altona. Tog over jorden, elektriske jernbaner, sporvogne, automobiler, motorcykler, cykler, rulleskøjter, løbende mennesker til togene og gående. Kulos over alle dele.

Kom ellers kun til Kiel, tog ind på Nordisches Hof og havde det rigtig godt. Da vi kom op på vort værelse og havde set det, kom jeg i tanker om, at vi ikke havde noget brød og jeg halede da rundt for at købe noget, men kunne intet få, da klokken var over 8. Derfor fik vi kun et halv 10 pfennig-franskbrød til aften, men det klarede vi os godt på. Kelneren var en snydetamp og blokkede os vist for 2 Mark, idet han tog 3 Mark for hver af os. Gav mig kun 15 Mark tilbage på en 20 Mark seddel, da jeg betalte de 3 Mark, og da jeg gjorde ham opmærksom derpå, ville han ikke tro mig, men mente vist, at jeg havde stukket 2 Mark til mig. Fik dog de 2 Mark af ham. I Kiel beså vi næste morgen havnen, hvor der var skibe i hundredvis, jernbanestationen, posthuset. Skrev så de foregående sider og tog til Hamborg eller Altona, hvor vi jo nu er nået til.

Vejen går over Neumünster, en mindre købstad. Her spiste vi til middag for 1 Mark og fik ærtesuppe og steg. Begge dele smagte os godt. Værten der var en herlig fyr. Vi forlangte middagsmad og han bød os bare sidde ned. Vi satte os begge i en sofa, og han sagde da til Duus om at sidde på en stol lige overfor sofaen, men han svarede, at han hellere ville blive hvor han var. Så skulle jeg sidde på stolen og værten sagde: "Sitzen Sie doch, da", men jeg svarede "Nein", og deraf lo alle i restauranten.

Milesten fra 1832, tegnet af Th. Johansen

Landevejen til Altona er fin. Man behøver ikke at være bange for at køre over løse sten på landevejen, nej, ikke en sten på hver kilometer. Langs denne vej ser man gamle milepæle fra Frederik d. 6.'s tid, 1832.

Altona 9. august 1910

Et par mil fra Neumünster kom vi over en lille å, der ikke var så bred som et vognlæs, men da det var varmt, varede det ikke længe, inden vi begge gik på hovedet i vandet. Efter dette forfriskende bad gik det videre, men da rygsækken skar slemt i skulderen, lavede jeg et par græspuder og satte dem under remmene. Sadlen var ligeledes hård ved legemet, og jeg fik også den stoppet med græs, som jeg glemte at tage af inden Altona. Derfor ligger det endnu udenfor Holsteinishes Hof, hvor vi bor, endnu.

Inden vi kom til denne del af Hamburg, altså Altona, købte vi brød og smør og holdt et godt måltid på vort værelse. Gik så lige udenfor på gaden, og her beundrede vi de allerede omtalte rulleskøjteløbere. Den asfalterede gade her udenfor var, mens de løb, ganske i deres vold. Kan i aften høre hvor skøjterne skralder over asfalten. Om natten boede vi storartet på hotellet Holsteinishes Hof. Vort værelse er flot. Rasende flot. 2 senge, 2 natborde, en meget fin servante (dobbelt), stor skammel til kuffert, flot chaiselong, bord med bordtæppe og lysedug og 2 stole. Elektrisk belysning og varmeapparat.

Sov til klokken 9 den morgen. Drak morgenkaffe på hotellet og tog med sporvogn ud til Hagenbeck dyrehave. Den var fin. De første vi så var 2 indere, der red på to store elefanter. Dernæst var vi henne at se på "Sioux indianerne". Man så hvorledes nybyggerne bosatte sig et sted og hvordan deres dag gik. Heste havde de og de forstod at ride på dem. De øvede sig i ridekunsten på deres vis. Ikke den slags kunst, man ser på en ridebane i de civiliserede lande så man. Nej, de dresserede hestene så den passede for deres ridning. De kunne gribe tre lommetørklæder, der lå på rad på jorden selv i susende galop. Kastede deres lasso så de fik den om hest eller mand, som de ville, om alle 4 ben, om forbenene, om hestens hals og manden på én gang, om hestens hals alene, ja endog i hestens mund og op over dens nakke akkurat som et bidsel. Ligeledes udførte flere behændighedskunster med lasso.

Efter dette beså vi hele dyreparken, hvor dyrene lever i naturtilstand. Gemser og stenbukke har høje klipper og bjerge at springe i. Hvalrosser, sæler og isbjørne har store vandbassiner at svømme i osv. Alle slags dyr fandt man der.

Fra dyreparken ved Stellingen kørte vi gennem Altona St. George til Lombardsbrücke ved Binnenalster og gik derfra ned til havnen for at foretage en havnerundfart. Billetten til rund-

farten havde vi allerede fået af den flinke kelner på Holsteinishes Hof, men da vi kom derned, gik skibet ikke. Vi kom dog med et andet, thi der var nok af denne slags. En rundfart kostede 1 Mark. Det er interessant at sejle på Elben og ind i forskellige havne, ja, der er mange havne. 20 – 30 stykker. Skibe er der i tusindvis, både store og små, dog flest af små dampere. Vi sejlede rundt fra en havn til en anden og antallet af de skibe, der var bag efter os og foran os var utroligt. Det gik med god fart, og det er ikke til at forstå, at alle de skibe kunne komme forbi hinanden uden at støde imod hverandre.

Går med tog til Köln i morgen tidlig, da det blev for dyrt at cykle.

Köln den 12. 8. 1910

Havnen i Hamburg ca. 1910

Det blev ikke til noget med at skrive i går, jeg var nemlig dårlig tilpas. Det var skibene på Hamburg havn, jeg skrev om. Under farten kom vi ind i en lille havn, hvor vi standsede ved en stor port, lige så bred som havnen. På et øjeblik var havnen fuld af ene små dampere, cirka 30 stykker, og større motorbåde. Da den var fuld, gik porten op, dvs. ind i væggen, thi der var høje kampestensvægge på begge sider, og af sted brasede alle de små skibe, der snart spredtes mellem lignende ude i en større havn.

Efter en halv times sejlads lagde damperen til et bolværk, og de af passagererne, der havde lyst, havde nu lejlighed til at bese en meget stor Amerika-damper, når de blot ville betale 1,50 Mark. Duus og jeg benyttede os af dette meget gunstige tilbud og vi vandrede med kaptajnen, sammen med en snes stykker til, hen for at se ”Kaiserin Augusta Viktoria”. Det var meget rigtigt et stort skib. Vi gik gennem varehallen, og den var ikke mindre end 578 skridt lang – dog ikke så bred. Der var hovedsagelig tønder, huder og jern derinde. På skibet så vi 1., 2. og 3. klasse med alt hvad der hører til det. Kahyt, spisesaloner, rygesalon, badeværelser, skrivesalon, promenadedæk osv. osv. Da vi var på det øverste dæk så vi næsten Hamburg i fugleperspektiv.

Tog så med damperen tilbage til en anden havn tæt ved udgangspunktet. Over hele Elben var der store bølger, ikke dannet af vind eller storm, men af det sammenstødende kølvand fra de hurtigsejlende skibe. Ved Hamburgs rådhus hørte vi på den tyske regimentsmusik sammensat af cirka 30 – 40 instrumenter, dog ikke alle forskellige. Musikken var så god, at næsten alle gamle tyske kejsere og konger, der pryder rådhuset, blev ganske levende. Særlig bøjede kejser Karl den 5. (Store), død 1560, hovedet for rigtig at lytte til musikken, medens andre gennem hjelmgitteret så ud over den store tyske folkeskare. Selvom kejser Wilhelm holdt hesten an på den høje, med relieffer prydede granitsokkel og måtte bøje hovedet en kende nedad for at se, hvad der foregik. Foran rådhuset står et stort Denkmal kaldet ”Kejser Wilhelm Denkmal”.

Næste morgen skulle vi tidligt op for at komme med toget til Köln, thi det kunne ikke betale sig at tage der ned på cykel. Klokkeren 5⁵⁰ kom kelneren og bankede på, og toget gik 5⁵⁸, og dog nåede vi det fint, men uden at få morgenkaffe. Den fik vi i Bremen, og uden at få tid til at betale vor regning. Vi lod nemlig vore cykler stå der til vi kom tilbage. Vi kom altså med toget fra Altona over Hamburg, Bremen, Düsseldorf, hvor vi måtte skifte. Det var en interessant køretur. Talte tysk hele vejen og fik mange dejlige ting at vide. Samtalen drejede sig oftest om militarismen og mest om Tyskland.

Rejsen gik godt. Kom igennem Skiferbjerge og gennem en lille tunnel, dog så lang, at der var aldeles begmørkt derinde. Da vi kom til Köln, drog vi straks ned efter Johannesstrasse og fandt også her et hyggeligt logi for 1½ Mark, hvilket er meget billigt.

Farvelagt foto af Köln med domkirken ca. 1910

Næste morgen gik vi ned i domkirken. En præst i rød præstekåbe og med hue uden skygge bød os at tage rygsækkene af, thi der var messe. Denne varede en halv time, og så kunne enhver gå rundt i kirken, og det gjorde vi også. Den er stor. Der er 5 skibe i den og himmelstræbende piller bærer hvælvingerne. Kirken er ikke let at beskrive. Dog forekommer det ikke én at man er i en rigtig kirke. Ind til koret må man betale 1½ Mark og for at komme op i tårnet 1 Mark. Man kan vist også få lov til at betale 3 - 4 Mark derfor. Naturligvis til præsterne og kirken. Kirken er katolsk og 5/6 af Kölns indbyggere er katolikker. Folk, der kommer ind i kirken, falder på knæ.

Foran billeder er der skamler til 3 – 4 personer. Hér sidder én og beder til et Madonnabillede eller Kristusbillede, medens han stadig ser på billedet og søger at se god ud over for det, og dér i en stol sidder en kvinde med foldede hænder for sit ansigt, medens hun ser på de forbigående turister og gaber højt for hvert minut, der går. Selv turister, der ikke ved, hvordan de skal færdes på et sådant sted, falder på knæ på en bedeskammel og holder deres rygsæk og hat i hænderne, medens de ser op på et kønt udstyret alter med alenhøje slanke blomsterpinde og lige, brændende lys og ellers drejer hovedet for at se efter andre turister.

Da jeg ikke syntes rigtig om domkirken i går, gik jeg atter der ind i dag. Det var ved messetid som i går. Jeg blev stående ved indgangen for at se på katolikkerne. Der kom mange til messe i dag. Når de kom ind i kirken og hen mod stolene, kommer man forbi små bækkener med vand i. Enhver, der gik til messe, dyppede en finger i vandet, tørrede det af på banden og slog kors på brystet, hvorpå de gik hen i stolene og satte sig i enten siddende eller knælende stilling. Der er en knæleskammel lige som en stol. Alle turister må stå bagerst i kirken og se på. Præsten kan man lige se oppe ved alteret, og når han messer, kan man med anstrengelse høre en meget svag mumlen. Klokker ringer under messen, folk falder på knæ og sætter sig igen.

Bro over Rhinen ved Bonn

I går tog vi med damper til Königswinter, hvor man kan få klipperne af de Nederrhinske bjerge at se. Det var en dejlig tur. Der er meget smukt på Rhinen. I Königswinter stod en masse mennesker af

Rhinen ved Drachenfels

skibet og mange var der i forvejen. Drosker er der i velstand, så man kan blive kørt til tandhjulsbanestationen. Duus og jeg foretrak at gå op på toppen af et bjerg kaldet Drachenfels, på hvis top der

ligger en gammel røverborg-ruin. Det var en hård tur og stejlt opad, men dog banet vej. Æsler kan man få at ride på derop, heste også. Der var mere end nok af dem. Prospektkorthandlere og fotografer leverer fotografier af én øjeblikkelig var der i dusinvis fra foden til toppen af bjerget, hvorfra man havde den mest henrivende udsigt over Rhinen, man kan tænke sig.

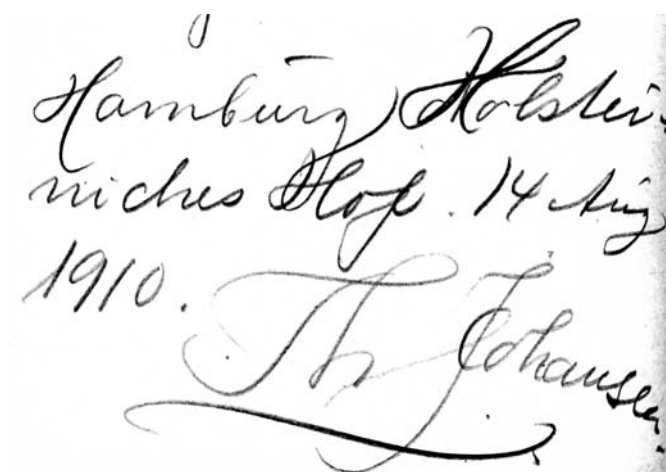
Vil nu ud i byen en tur. Ved ikke hvor Duus er. Han er vist taget til Mainz.

Sidder i toget fra Köln. Det bliver nærmest kedeligt i længden. Har lige siddet og sovet i en times tid.

Har nu nået Hamburg, betalt vor regning på hotellet og er færdig til at køre på cykel hjem i morgen. I Köln så jeg, medens Duus var en tur i Bingen, St. Gereons kirken, som tiltalte mig mere end domkirken, altså som kirke. Der var meget stille derinde. Der var cirka 12 figurer med knæeskammel, hvor man kunne bede. Den var på sin vis også smukkere end domkirken, og den er den ældste kirke i Tyskland. Beså også kunstgewerbemuseet. Traf Duus om aftenen igen og vi tog med tog tilbage til Hamburg.

Ved aftenstid kom vi ind til Hamburg, og da alle lamper var tændte både langs havnen og i alle gader, tog det sig meget storslået ud.

I morgen kører vi efter Kiel, hvorfra Duus tager til Korsør, og jeg fortsætter hjemad.

Hamburg Holstein
nichus Hof. 14 Aug
1910. Th. Johansen.